

Блажо ДИМИТРОВ

ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ И СПЕЦИФИЧНОСТИ НА ШУМСКОТО СТОПАНСТВО

1. В О В Е Д

Шумското стопанство, како дел од вкупното народно стопанство, има одредени карактеристики и специфичности, со што битно се разликува од другите стопански гранки и дејности.

Непознавањето или непочитувањето на тие карактеристики и специфичности во минатото нанеле огромни штетни последици не само на шумарството туку и на вкупното стопанство во одделни региони во светот. Затоа познавањето и почитувањето на карактеристиките и специфичностите на шумското стопанство е потребно од две основни причини, и тоа:

- прво, да се отстранат последиците и штетите што настанале во минатото и што денес можат да настанат поради непознавањето и непочитувањето на карактеристиките и специфичностите на шумското стопанство, и

- второ, да се усогласат мерките и активностите меѓу одделните стопански гранки, од една страна, и шумарството, од друга страна, со што би се воспоставила рамнотежа и хармоничен заеднички развој како на шумарството така и на вкупното стопанство и општеството во целина.

Затоа при преземањето на соодветни општествено-економски мерки и активности во креирањето на развојната политика на шумарството, покрај вградувањето на уставните определби дека шумите се добро од општ интерес, е неопходно да се имаат предвид посебните карактеристики и специфичности на шумското стопанство воопшто и посебно при стопанисувањето со шумите.

2. ПОВАЖНИ КАРАКТЕРИСТИКИ И СПЕЦИФИЧНОСТИ НА ШУМСКОТО СТОПАНСТВО

Карактеристиките и специфичностите на шумското стопанство биле предмет на проучување и интересирање на голем број автори. Повеќето од нив во своите проучувања тргнувале од комперативните анализи помеѓу шумарството, од една, и другите стопански гранки, од друга страна, а во прв ред помеѓу шумарството и земјоделството, шумарството и рударството, шумарството и индустријата и сл.

2.1. Шумарството и земјоделството

Шумарството најмногу е слично со земјоделството. Сличноста им е во поглед на нивната зависност од природните фактори, а во прв ред од земјиштето. И за одгледување на шумски растенија и за одгледување на земјоделски култури е неопходно земјиште. Но сепак и во овој поглед постојат значителни разлики и специфичности.

Така, докажано е, на пример, дека шумските дрвја, за разлика од земјоделските култури, имаат доста поскупо барање во однос на плодноста на почвата, па дури и тие вршат збогатување на почвата со хранливи материи. Шумските дрвја имаат поскупо барање и во однос на другите природни фактори, како што се надморската височина, географската ширина, релјефот, односно наклонот на теренот, климата (температура, влажност на почвата и на воздухот и сл.). Така, шумските дрвја обично успеваат на терени и земјишта каде што најголемиот број земјоделски култури или не успеваат или пак нивното одгледување не е рентабилно.

Друга карактеристика и разлика помеѓу шумарството и земјоделството е релативно долгиот процес на производство на дрво на пењушка. Тој процес, зависно од тоа какви сортименти сакаме да произведуваче во одгледувањето на шумите, трае 10, 20, ..., 50, 100 па и повеќе години, за разлика од повеќе земјоделски култури чиј процес на производство (одгледување) трае обично една година па при интензивно земјоделство е можно за една година да се остварат и неколку реколти.

За шумското стопанство, односно прои производство на дрво на пењушка (одгледувањето на шуми), за разлика од земјоделството и индустријата, е доста тешко да се определи таканаречената сечна зрелост, односно кога живото дрво на пењушка е готов производ, да може да се користи. Тоа, на пример, во земјоделството е мошне едноставно да се определи кога житото е зрело за жетва или овошјето за берба и сл., или пак во индустријата кога еден производ е готов за употреба.

2.2. Шумарството и индустријата

Карактеристика и едновременно разлика помеѓу шумарството и индустријата е во различниот органски состав на капиталот во средства за производство. Така, во шумарството најголемиот дел од вредноста на основниот капитал (основните средства) отстаа на шумите, односно живата дрвна залиха, за разлика од индустријата каде што најголем дел сочинуваат опремата и другите средства за работа. Затоа е мошне важно

како се стопанисува со шумите, односно со трајниот и најважен дел од средствата за производство, без разлика дали шумите потекнуваат по природен пат или по вештачки пат.

Друга карактеристика и разлика помеѓу шумарството и индустријата е во можноста за проширување на производствените потенцијали. Може да се каже дека во индустријата, практично за краток временски период, производствените потенцијали, односно капацитетите, може да се дуплираат, па и да се зголемат за повеќе пати. Тоа во шумарството, барем во сегашното ниво на достигнуања на науката, е релативно потешко, бавно и ограничено. Имено, производството на дрво на пењушка, гледано преку годишниот прираст на дрвна маса, е ограничено по количина и квалитет, просторно и временски. Затоа и е потребна голема рационализација на само во одгледувањето на шумите туку и во користењето на дрвната маса.

2.3. Шумарството и рударството

Покрај другите карактеристики и разлики помеѓу шумарството и рударството, како најважна е таа што, при почитување на принципот на трајно стопанисување со шумите, тие се вечни и неисцрпливи, односно производството на дрво на пењушка е биолошки обновливо, додека пак рудното богатство не само што е ограничено на одредени простори туку е ограничено по количина и е исцрпливо. Па не случајно се вели за рударството дека се врши експлоатација на рудното богатство, а за шумарството дека се врши стопанисување со шумите.

Исто така, за разлика од рударството, шумите и шумското производство, т.е. стопанисувањето со шумите, се одвива на голем простор, при што е мошне сложена употребата на опрема и механизација итн.

3. ЗНАЧЕЊЕТО НА КАРАКТЕРИСТИКИТЕ И СПЕЦИФИЧНОСТИТЕ НА ШУМАРСТВОТО

Со самото тоа што шумите, односно шумските дрвја, успеваат и ги зафаќаат терените на кои земјоделските култури или не успеваат или нивното одгледување е нерентабилно, шумите имаат доста големо значење за рационално користење на просторот, а со тоа и за стопанството и пошироката општествена заедница. Исто така одгледувањето на шумите не само што овозможува производство на дрво и други шумски производи толку значајни за општествената економија, туку шумите едновременно, а посебно на стрмните и еродирани терени, вршат значајна заштитна улога и имаат воопшто голем

Број други општокорисни функции.

Меѓутоа, долгиот процес на производство на дрво на пеньушка, потоа неможноста шумите за кратко време да се објават и доведат во состојба на оптимална репродукција, како и тоа што шумите, за разлика од, на пример, машините, опремата, суровините и сл., не е можно да се "набават" на пазарот, шумското стопанство, а посебно одгледувањето на шуми, го прави посебно специфично.

Специфичноста произлегува, покрај другото, и оттаму што, поради долгиот процес на производство на дрво на пеньушка, вложениот капитал во оваа дејност се обрнува само целумно а целосно дури по 50, 100 па и повеќе години. Тоа придонесува за големи тешкотии и несигурност при донесувањето одлука за вложување на капитал, а посебно приватен капитал во шумарството. Затоа и во многу земји во светот, за обновата на шумите, а посебно пошумувањето на голите терени и подигање на нови шуми, главно е грижа на државата, односно пошироката заедница.

Во врска со претходното, и К.Маркс(7) во вториот том а неговиот "Капитал", покрај другото подвлекува: "...А процесот на производство е сврзан со толку долг временски период, што тој ги надминува плановите на едно приватно стопанство, а во одделни случаи дури и границите на еден овечки век. Капиталот вложен во подигање на нови шуми досеува плодови дури по долго време и се обрнува само делумно, а напoлно кај некои видови дрвја дури по 150 години. окрaј тоа, непрекинатото производство на дрво бара една езерва од жива дрвна маса, 10 до 40 пати поголема од годишното ползување. Поради тоа, кој нема други приходи, ни а големи шумски површини не може да води рентабилно шумско стопанство".

Една од значајните карактеристики и специфичности на шумското стопанство, што не е случај ниту со една друга стопанска гранка, е тоа што живата дрвна маса на пеньушка, од економски аспект, има двојна улога - како средство за работа и како предмет на трудот, односно таа има функција на основно средство (жива фабрика и продукција на дрвна маса) и како обртно средство, т.е. завршено производство или готов производ. Во врска со претходното, К.Маркс(7) истакнува: "Она што овде се нарекува резерва - одредена количина живо дрво се наоѓа само релативно во процесот на производство, односно само еден дел останува во процесот на производство како основна жива залиха, а со другиот дел се реализира како готов производ, и тоа преку сечата и реализацијата на годишниот принос. Тоа значи дека овде само еден дел од капиталот

л о т се обрнува годишно, а другиот дел е фиксиран во процесот на производство и така го продолжува о б р т о т на целиот капитал - о с н о в е н и о б р т е н, само што тој не претставува основен капитал во буквална смисла на зборот".

Значајна карактеристика и специфичност на шумското стопанство е и тоа што, при стопанисувањето со шумите, со вложување на труд и средства, едновременно, покрај продукцијата на дрвна маса, шумите даваат и голем број општокорисни функции. Општокорисните функции во најголем број случаи, според своето општествено-економско значење, за неколку пати го надминуваат значењето, односно вредноста на дрвото што се добива од шумите. Како што е познато, повеќе автори, преку своите проучувања за користите од шумите, дошле до сознанието дека односот помеѓу вредноста на директните и општокорисните функции на шумите е од 1:3 до 1:9.

Токму поради ваквата карактеристика на шумите и стопанисувањето со шумите, во многу земји во светот, па и кај нас шумите се прогласени за добро од општ интерес, а стопанисувањето со шумите за дејност од посебен општествен интерес. Така, во Уставот на СФРЈ [член 85], односно во Уставот на СРМ [член 104][11], покрај другото, стои: "Земјиштето, шумите, шумските земјишта ... како добра од општ интерес, уживаат посебна заштита и се користат под услови и на начин што се пропишани со закон", односно "секое земјиште, шума, вода, водоток и другите природни богатства мораат да се користат согласно со општите услови предвидени со закон, со кои се обезбедува нивно рационално искористување и со другите општи интереси". Во Законот за шумите [3], во членот 3, стои: "Шумите и шумските земјишта се добро од општ интерес и уживаат посебна заштита определена со овој закон", а во член 5: "Стопанисувањето со шумите е дејност од посебен општествен интерес".

Повеќето автори го потенцираат значењето на карактеристиката и специфичноста на шумското стопанство, поради тоа што од стопанисувањето со шумите се добиваат дрво и други шумски производи (директни или материјални корисни) кои можат да се продаваат а и набавуваат на пазарот. За разлика од овие користи, шумите даваат голем број општекорисни функции (индиректни или нематеријални користи) кои што не е можно да се продаваат ниту пак да се набават на пазарот. Претходното има доста важно влијание при примената на пазарните и другите економски принципи и критериуми при стопанисувањето со шумите и воопшто во шумарството. Овде во прв ред се јавува проблемот на општественото и економското вреднување на шумите како комплексна економска категорија,

а со тоа и до вреднување на вложениот труд и средства во оваа гранка од стопанството. Посебно во контекстот на претходното се наметнува и проблемот на обезбедувањето на репродукцијата во шумарството со сите нејзини карактеристики, специфичности и компоненти.

Значајна карактеристика и специфичност на шумското стопанство е тоа што шумите се наоѓаат на голема површина со различни теренски и други услови за работа. Сето тоа, стопанисувањето со шумите го прави зависно од еколошките и други услови, кои го ограничуваат производството на дрвната маса на пенушка, а со тоа имаат влијание и врз производствените и економски резултати на шумско-стопанските организации што стопанисуваат со шумите.

Исто така, грешките што настануваат во стопанисувањето со шумите можат да имаат далекосежни последици, кои најчесто на се согледуваат моментно, туку подоцна. Циклусот на производството при прекинливо стопанисување е доста долг, а можностите за неговото скратување се сè уште мали и се состојат во благовремено спроведување на шумско-одгледувачките мерки.

Протегањето на голема површина, оддалеченоста од пазарот и од јавните сообраќајници, различните услови за работа, тежината и волуминозност на шумските сортименти и сл. ја наметнуваат потребата за постоење на **м р е ж а** од **ш у м с к и** **с о о б р а к а ј н и ц и** како услов за нормално и рационално стопанисување со шумите. Тоа секако не е случај ниту со една друга стопанска гранка. Во шумарството работите се специфични, работниците се изложени на значителни физички и психички напори, затоа што работите се извршуваат на отворен простор, "под ведро небо", на неповолен терен, изразити временски промени итн.

Како што истакнува и д-р Ж. Радовановиќ [8], производниот процес во шумарството е доста долг и со далеку поголем ризик во толку долгиот процес одделните шумски насади да се зачуваат од пожар, инсекти, растителни болести и други штетни влијанија, а **в л о ж е н и т е** **с р е д с т в а** да се повратат во целост и со определен профит.

Како значајна карактеристика и специфичност на шумското стопанство, според проф. Х. Сираков [10], е малата концентрација на продукција на дрвна маса на единица површина, зашто шумските насади обично се на посиромашни земјишта и тешко пристапни терени на кои земјоделски култури или не успеваат или пак нивното одгледување е економски неоправдано (мали приноси).

4. КОНСТАТАЦИИ И ЗАКЛУЧОЦИ

Меѓу основните и најважни карактеристики и специфичности на шумското стопанство би можеле да се издвојат:

- долгиот биолошки процес на производство на дрво на пењушка;
- двојниот карактер на шумите, односно на користите од нив;
- двојната улога на живата дрвна маса на пењушка;
- стопанисувањето со шумите, а посебно одгледувањето на шумите, е во доста голема зависност од природните фактори;
- вложениот капитал, односно труд и средства, во подигањето и одгледувањето на шуми се обрнува само делумно, а целосно зависно од целите на стопанисувањето и кај некои видови дрвја и по 50, 100 па и повеќе години;
- од претходната карактеристика произлегува и големиот ризик во толку долгиот процес одделните шумски насади да се зачувуваат од разни штетни влијанија, а вложениот капитал да се поврати во целост па и со определен профит;
- непрекинатиот процес на производство на жива дрвна маса бара определена резерва којашто е за 10-40 пати поголема од годишниот прираст и од годишното користење;
- доста е тешко да се утврди критериум за определување на апсолутна сечна зрелост на шумите;
- специфичниот органски состав на средствата за производство, при што најголем дел од вредноста отпаѓа на шумите;
- шумите, кои се "прогласени" за основни средства, при правилно стопанисување не се трошат, односно не се амортизираат, како другите основни средства, туку нивната вредност може и треба да се зголемува;
- шумите, како основни средства, се "специфични", бидејќи тие не е можно да се создадат за кратко време, не е можно за било какви пари да се набават (купат) на пазарот;
- можностите за забрзување и скратување на процесот при стопанисувањето со шумите, а посебно производството на дрво на пењушка, се ограничени и се поврзани и зависни од природните фактори, а во краен случај и економски доста скапи;
- отежнати услови за стопанисување, поради тоа што шумите се протегаат на голем простор, неповолни теренски услови, оддалеченоста од пазарот и јавните сообраќајници и сл., со што работите во шумарството се специфични, физички доста тешки, па се потребни значителни средства, труд и напори.

Напред изнесените карактеристики и специфичности на шумското стопанство во минатото имале доста големо влијание врз состојбата на шумите и шумскиот фонд, врз состојбата и развиеноста на шумското стопанство на еден регион, подрачје или земја. Тие имаат влијание и денес воопшто и кај нас за успешно стопанисување со шумите, за нивно зачувување и унапредување. Познавањето, и би рекле признавањето (уважувањето), на сите специфичности и карактеристики треба да дојдат до израз при утврдувањето на третманот, т.е. местото и значењето на шумарството како доста важна гранка на вкупното природно стопанство.

Л и т е р а т у р а

1. Димитров Б., Економика на шумарството и на шум-стопанските организации, книга прва, Економика на шумарството, Скопје 1988
2. Велашевиќ В., Дамјановиќ С., Проблем утврѓивања и уштвеног вредновања општокорисне функции шума. Београд 71
3. Закон за шумите, "Сл. весник на СРМ", бр. 20/74, /86
4. Istok W., Ekonomika gozdarstva, Ljubljana 1986
5. Kraljić B., Ekonomika šumarstva, dio "Ekonomike goslarviije II", Zagreb 1964
6. Marinović M., Ekonomika šumarstva, knjiga I, greb 1949
7. Маркс К., Капиталот, том втори, Скопје 1975
8. Радовановиќ Ж., Економски аспекти производње дрв-масае у шумарству. "Народни шумар", бр.4-6/74, Сарајево 74
9. Sabadi R., Ekonomika šumarstva, Zagreb 1986
10. Сиравков Х., Икономика на горското стопанство, бия 1982
11. Устав на СФРЈ и СРМ, "Сл. весник на СРМ", Скопје 39

Summary

SOCIAL-ECONOMIC CHARACTERISTICS AND SPECIFICS OF THE FOREST ECONOMY

Blazo DIMITROV

In this paper the author makes a significant review on the more important characteristics and specifics of the forest economy, which differentiate it from the other branches of the population economy.

Beside the others, special emphasis is made on the long process of tree stump production; the forest growing dependence on the natural factors, specially the soil; the double character of the forests, i.e. the benefits from the forests; the invested capital in the growing and nursing of forests is turnover partly, and completely, depending on the purpose, after 50, 100 even more years, and so on.

The author points out that such characteristics and specifics in the conditions of contemporary economy must be known and respected, or, in contrary, they may cause harmful consequences not only to the forestry, but to the economy in general, as well.